İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya
Armağan, Ankara, 1976, s. 461-485.
DN: 20694.
24 OCAK 1994

XVIII. YÜZYILDA TÜRK İDARESİNDE NAUPLİA (ANABOLU) VE YAPILARI

NEJAT GÖYÜNÇ

Nauplia, Mora yarımadasının kuzey-doğusunda, Agrolis körfezinde, denize uzanan bir dil üzerinde, hâlen turistik bir şehirdir. Pîrî Reis[1]'in tarifi ile üç tarafı denizdir, karaya olan cihetinde "*bir ulu dağ*" vardır, burası şehre ve kaleye hâkimdir. Kalenin önünde de küçük bir adacık vardır. Kâtip Çelebi[2] de burasını "*bir dağın dibinde vâki, muhkem ve vâsi hisar*" olarak tanımlar. Türkler bu kale ve şehre "*Mora Anabolusu*" veya kısaca "*Anabolu*" derler. Bu isim İdrîsî[3] tarafından da kullanılmıştır.

Bu dil üzerindeki 85 m. yüksekliğindeki tepe[4] M.Ö. III. bin sonlarında bir yerleşme yeri olmuş, buradaki eski grek şehri de M.Ö. 300 senelerinde kurulmuştur. Romalılar devrinde terk edilen şehir, Doğu Roma İmparatorlarının valileri tarafından tekrar tahkim ettirilmiş, şehir 879'da bir piskoposluk, 1189'da ise bir metropolitlik merkezi olmuştur[5].

Nauplia ile Venedik arasındaki ticarî ilişkiler 1199'da başlar. Bu tarihte Bizans imparatoru III. Alexios Angelos (1195-1203) Mora'daki Patras, Korint, Moton gibi şehirlerle Nauplia'nın Venedik ile serbest ticaret yapmasını güven altına alır[6]. Lâkin, Venediklilerin bu şehre hâkim olmaları ancak 1389'dadır[7]. 1400 tarihlerinde, şehrin zamanımıza kadar kalan tek orta-çağ kilisesi Ayasofya yapılır, yeni

[1] *Kitâbı Bahriye*, İstanbul 1935, önsöz: Fevzi Kurdoğlu-Haydar Alpagot, s. 288.

[2] *Cihannümâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Revan 1629, v. 287a.

[3] *Géographie d'Edrisi*, Fransızca terc. Amédée Jaubert, Paris 1840, II, 125.

[4] Bugün Akronauplia adını taşımaktadır. Şehrin İç-kale'si burada idi. Pîrî Reis'in ve Kâtip Çelebi'nin "*dağ*" olarak belirttikleri tepe Palamid adını taşımaktadır.

[5] Ernst Kirsten-Wilhelm Kraiker, *Griechenlandkunde, Ein Führer zu klassischen Stätten*, Heidelberg 1962, genişletilmiş 4. baskı, s. 350.

[6] Tafel ve Thomas, *Urkunden zur älteren Handels –und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, Amsterdam 1964, II, 264-5.

[7] Kevin Andrews, *Castels of the Morea*, Princeton 1953, s. 90-1.

Osmanlı Sancağından Yunanistan'ın İlk Başkentine

Mora'da Bir Kent: Nafplio (Anabolu)

MEHMET ALİ GÖKAÇTI

MAKALE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Balkan yarımadasının tamamını 15. yüzyılın sonlarından itibaren bütünüyle hakimiyetine alan Osmanlı İmparatorluğu, ele geçirdiği bölgelerin ve kentlerin stratejik önemine göre buralara Müslüman nüfusu göç ettirmiştir. Söz konusu bölge ve kentlerde, göç eden insan kitlelerinin sosyal ihtiyaçlarının karşılanması ve aynı zamanda o bölgelerdeki Osmanlı hakimiyetinin görünürlük kazanması ve yine bu sayede de bu hakimiyetin pekiştirilmesi bağlamında birçok eser de vücuda getirilmiştir. Bu eserlerin en başında da hiç şüphesiz ki, camiler gelmekte olup, onları da medreseler, çeşmeler, sebiller, hamamlar ile sivil mimarinin temelini oluşturan konutlar takip etmiştir.

Bu yörelerin yaşanan siyasal gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması ve yeni kurulan devletlerin uluslaşma süreçleri içerisinde buraların yeni bir kimliğe bürünmesiyse, beraberinde bir dönemin izlerinin de silinmesine sebep olmuştur.[1] Kentlere adeta damgasını vuran ve o dönemde kente hakim olan siyasal gücün kimliğini görünür kılan bu manzaranın, yeni kurulan devletin beklentilerine paralel olarak değişime uğraması, sonuçları itibarıyla her yerde aynı sonuçları vermemiştir. Bu değişim süreci hem mekan, hem de zamana bağlı olarak farklı yönelimler sergilemiş ve bu sebeple de bazı kentlerde geçmişin manzarası tüm katmanları ile silinirken, bazı kentlerde de eşit oranlarda olmasa da geçmiş dönemlerin birbiri ile karışarak oluşturdukları alaşım kentlerin siluetinden silinmemiştir.

El değiştiren kentlerde yaşanan fiziksel değişimin gerçekleşmesi de aslında birbirinden çok da uzak olmayan iki ayrı süreç çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu süreçlerin ilkini, kentlerin ve bölgelerin ele geçirildikleri dönemde yaşanan yağma ve tahribat dönemi oluşturmaktadır. Önemli ölçüde bilinçsiz bir şekilde öteki olarak vasıflandırılan düşman unsurun yok edilmesine paralel, ona ait fiziksel unsurlarında ortadan kaldırılmasına yönelen bu yaklaşım aslında kentlerin karakteristik kimliklerini kaybetmelerinden çok o kentte öne çıkan ve sembolleşmiş unsurların yok edilmesine neden olmuştur. Buna karşılık daha sonraki yıllarda ortaya çıkan ve eski kentlerin çağdaş bir görünüme kavuşturularak, dünya ile bütünleşmesini esas alan ve de planlamayı nirengi noktası olarak kabul eden ikinci süreç boyunca değişim çok daha uzun bir zamana yayılmış ve sonuçları itibarıyla kentlerin tümden değişip, dönüşmesiyle sonlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine 15. yüzyılın sonlarından itibaren giren ve aşamalar halinde devam edegelen bir fütuhat dönemi sonunda, tamamı itibarıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolüne giren bugünkü Yunanistan topraklarının hikâyesi de benzer bir güzergâhı takip ederek, günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını alan ilk ülke olan Yunanistan'ın, Orta Yunanistan olarak adlandırılan bölümü ile Mora Yarımadası ilk elden çıkan yerler olmuştur. Yaşadıkları aydınlanma süreci[2] ve Avrupa ile geliştirdikleri ticarî bağlar sayesinde, Osmanlı'dan koparak yeni bir dünyaya eklemlenme çabası ve arzusu içerisindeki Yunan ulusunun, kurduğu yeni devletin sınırları dahilinde yer alan kentleri bir an önce bu süreç ile uyumlu hale getirmesi de ilk elden gündeme alınan konulardan birisi olmuştur.

(*) Araştırmacı, yazar.

48 - 385

15 MART 2002 c.11-36

Bu bağlamda 1830'dan sonraki yıllarda, başta Atina ile Mora Yarımadası'ndaki kentler olmak üzere Yunanistan sınırlarındaki yerleşim birimlerinde gözle görünür bir değişim yaşanmıştır. İlk ele geçirildikleri günlerde başta camiler olmak üzere dinî nitelikli yapıların tahrip edilmesi sebebiyle Osmanlı'yı çağrıştıran unsurlardan arındırılan kentlerin, esas değişim ve yenilenme dönemi ise, Yunanistan'ın bağımsızlığını kesin olarak kazanması sonrasında başlayan planlı yeniden yapılanma sürecinde yaşanmıştır. İlginç bir şekilde İngiliz koloni mimarisinden esinlenerek geliştirilen bu planlama ve kentleri yeniden oluşturma anlayışı, temel özelliği itibarıyla ulusçulukla bezenmiş merkeziyetçi bir anlayışı yansıtmaktadır. Kentlerin merkezinde yönetim birimlerinin yer aldığı ve yine kentin boydan boya uzanan iki veya üç adet büyük cadde ile temel bir yörüngeye oturtulduğu ve bu caddelerin çevresinde onunla kesişen sokaklar ile belli formlarda geliştirilmiş konutların yer aldığı bu düzenin temel karakteristiğini ise, geleneksel olandan kurtulma fikri oluşturmaktadır.[3]

Hemen hemen tüm Yunanistan'da hatta tüm Balkanlar'da gözlemlenen bu gelişmenin diğer kentlerden daha farklı bir düzeyde yaşandığı ya da daha doğru bir deyişle Yunanistan'ın diğer kentlerine göre istisna oluşturacak şekilde daha değişik bir boyutta yaşandığı kentlerden birisiyse Nafplio olmuştur. Osmanlı döneminde Anabolu olarak adlandırılan bu kent, yukarıda kısaca vurgulamaya çalıştığımız sürecin en azından belirli ölçülerde dışında kalacak bir değişim seyri takip etmiş ve geçmişin izlerini kayda değer bir şekilde günümüze kadar taşımayı da başarmıştır.

İşte bu bağlamda 2001 yılının yaz aylarında Mora Yarımadası'na yapmış olduğumuz bir gezi dolayısıyla dört gün kaldığımız ve bu sayede de inceleme fırsatını bulduğumuz Nafplio'nun, bu makale çerçevesinde hem bu süreçte neden daha farklı bir rota izlediğini belirlemeye ve anlaşılır kılmaya gayret edeceğiz, hem de kentin Osmanlı dönemindeki durumuna değinerek bizler için artık çok gerilerde kalmış bir dönemin karanlık labirentlerine de ışık tutmaya çalışacağız.

Nafplio'nun Tarih Sahnesine Çıkışı

Yunan dünyasında hemen her şeyin var oluşu ve ortaya çıkışının mitolojik söylencelerle bağlantılandırılması adeta gelenek haline gelmiş olup, Mora Yarımadası'ndaki Argolis körfezinin en iç kesiminde kurulmuş olan Nafplio kentinin de tarih sahnesindeki yerini alışı söz konusu gelenekten nasibini almıştır. Mitolojik rivayetlere göre, kentin kurucusu denizler tanrısı Poseidon ile Amymone'nin oğlu olan Nauplios'tur.[4]

M.Ö. 2000'li yıllarda ilk kez ortaya çıktığı tahmin edilen kentin, hem Argolis körfezinin en uygun noktasında yer alması, hem de sırtını yasladığı Palamedes (Palamidi) dağı dolayısıyla erken dönemlerden itibaren yerleşime açıldığı sanılmaktadır. Dorların kuzeyden inerek Mora Yarımadası'ndaki Mykene hakimiyetine son vermeleri sonrasında tarih sahnesinden çekildiği veya kayda değer bir öneminin kalmadığı anlaşılan kentin M.Ö. 300'lü yıllarda Argos'un limanı olarak yeniden canlandırıldığı görülmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde tekrardan terk edilen Nafplio, Bizans İmparatorluğu dönemindeyse artan savunma ihtiyaçlarına paralel olarak yeniden inşa edilen kalesi ve buraya yerleştirilen lejyonlarla bir kez daha canlandırılmıştır.[5]

Roma ile Bizans dönemlerindeki bu farklı yaklaşımların temelinde ise Akdeniz'in statüsü ve stratejik önemi yer almaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde bir iç denize dönüşen Akdeniz'de kayda değer herhangi bir tehlikenin kalmamış olması bu kentin öneminde de bir azalmaya sebep olmuştur. Bizans dönemindeyse Akdeniz'in doğusunun İslâm dünyası tarafından ele geçirilmesi ve çok büyük bir tehdidin imparatorluk topraklarının dibine kadar sokulması, Nafplio benzeri kentlerin önemini bir kez daha arttırmıştır. Bilhassa Arap korsanların gerçekleştirdikleri baskınlara karşı güçlü bir kıyı savunma sisteminin oluşturulması zorunluluğunun kendini göstermesi bağlamında kentin kalesi yeniden ve daha güçlü bir şekilde inşa edilmiştir. Önceleri askerî ihtiyaçlarla ortaya çıkan kent, geçen zaman içerisinde artan ticarî önemine paralel olarak gelişmiş ve önce 879 yılında piskoposluk, sonrasında da 1189 yılında metropolitlik merkezi haline getirilmiştir.[6]

12. yüzyılda bir müddet Frankların elinde kalan kent bu yüzyıllarda Venedik ile giderek artan ticarî münasebetleri dolayısıyla Bizans'tan çok Latin dünyasına daha yakın bir konum almıştır. Venedik ve Cenovalılarla başlayan bu ticarî ve kültürel yakınlaşma 1389 yılında kentin Bizans'ın zafiyetinden yararlanan Venedik tarafından ilhak edilmesiyle yeni bir boyuta taşınmıştır. Kesintilere uğrasa da iki yüzyıl süren Venedik döneminde kentin adı da Napoli di Romania olmuş ve bu dönem kente Venedikliler aracılığıyla İtalyan kültürünün hem de bir daha çıkmamacasına damgasının vurulduğu bir dönem olmuştur. Kentin Venediklilerin hakimiyetine girmesi sonrasında öncelikle mevcut kaleler daha da sağlamlaştırılmış, ayrıca yeni kale ve istihkâmlarda inşa edilerek Nafplio'nun savunma sistemi daha da güçlendirilmiştir. Yine kentin günümüze kadar ulaşmayı başarmış olan tek ortaçağ kilisesi olan Ayasofya da bu dönemde inşa edilmiştir. Ancak kentin bu döneminde ortaya

D-138

The Oxford Dictionary of Byzantium. vol: II
New York 1991 , s. DN:45888-2

LIT. *TIB* 3:210f. G. Athanasiades-Nobas, "He Naupaktos hos limen tou Byzantiou kata ton I' aiona," 9 *CEB*, vol. 2 (Athens 1956) 289–95. –T.E.G.

NAUPLIA (Ναύπλια, also Nauplion, medieval Anapli, in Western texts Napoli in Romania), city in the ARGOLID, port of Argos. Through most of its history it shared the fate of Argos; under the later Roman Empire it had no independent status. The acropolis was fortified, and its main gate to the lower town, built into later walls, still survives. The city rose to prominence by the 11th C., undoubtedly as a result of its maritime position; an 11th-C. historian (Skyl. 386.60) reports that ca. 1033 a *strategos* resided there (Bon, *Péloponnèse* 78, n.2; cf. D.A. Zakythenos, *EEBS* 17 [1941] 250f). Prosperity at Nauplia is suggested by the large number of churches built in the vicinity in the 12th C., although regulations drafted by Leo, bishop of Argos and Nauplion, for Hagia Mone at AREIA show that ca. 1143 the area around the city was threatened by pirates. Nauplia was one of the cities in which the Venetians were given special trading privileges in 1198. The fortifications of Nauplia allowed it, like Argos, to hold out against the Franks until 1212. Nauplia fell under the nominal control of the duchy of Athens, and came under Venetian rule in 1388.

Nauplia shared a bishopric with Argos, as is stated in both the vita of PETER OF ARGOS (ed. Ch. Papaoikonomos, par.9, p.64.1–9) and a letter of Theodore of Nicaea to Basil of Corinth (Darrouzès, *Epistoliers* 7:43.16–18, p.315).

Nerio ACCIAJUOLI bequeathed a monastery to the local bishop at Nauplia and a sum of money for the construction of a hospital, but these buildings are otherwise unknown. Habitation at Nauplia during the medieval period was probably concentrated in the upper city, with a port and harbor facilities in the lower area. The spacious western fortifications, built on ancient foundations, probably represent the Byz. city; to the east is an area added by the Crusaders, while the easternmost part of the fortifications as well as the wall around the lower town were erected by the Venetians. The remains of a probably Byz. church have been excavated on the citadel, and the Church of Hagia Sophia just under the walls may date to the Frankish period.

LIT. Bon, *Morée franque* 486f, 492, 676f. M. Lambrynides, *He Nauplia apo ton archaiotaton chronon mechri ton kath'hemas* (Athens 1898). G. Gerola, "Le fortificazioni di Napoli di Romania," *Annuario della Regia Scuola archaeologica di Atene* 13–14 (1930–33) 347–410. W. Schaefer, "Neue Untersuchungen über die Baugeschichte Nauplias im Mittelalter," *AA* (1961) 158–214. –T.E.G.

NAVARRESE COMPANY, army of professional mercenaries from Navarre and Gascony that controlled part of Greece from 1378/9 to 1402. Originally in the service of Don Luis of Evreux, brother of Charles II (the Bad) of Navarre (1349–87), the band occupied DYRRACHION in 1376 to support Don Luis's claim to Albania. After Don Luis's death (1376), the Navarrese sold their services to a variety of claimants to power in Greece. Two companies briefly entered the service of the HOSPITALLERS in 1378 and went to Morea. One of these units, led by John de Urtubia, took THEBES and Livadia from the CATALANS in 1378 or 1379 (G. Dennis, *OrChrP* 26 [1960] 42–50) but failed to conquer Athens. The Navarrese invasion seriously weakened the Catalans, however, so that Athens fell ten years later (1388) to the ACCIAJUOLI.

Most of the Navarrese entered the service of Jacques de Baux, claimant to Achaia (1373–83), to press his claims to the Morea. They succeeded in conquering the western Peloponnesos, from Vostitsa (Aigion) to Kalamata. After Jacques's death, the Navarrese effectively controlled the principality of ACHAIA under the vicars-general Mahiot de Coquerel as imperial bailie (1381–1386/7) and Pierre Lebourd (Peter Bordo) de St. Superan as imperial vicar (1387–96); from 1396 to 1402 the latter bore the title of prince of Achaia. The Navarrese fought principally against the Acciajuoli and THEODORE I PALAIOLOGOS for control of the Peloponnesos. In 1401 Pierre de St. Superan joined the Turks for raids against Korone and Methone. The history of the Navarrese in Greece ends with the death of Pierre de St. Superan (1402).

LIT. *HC* 3:147–60, 215f. A. Luttrell, "Appunti sulle compagnie navarresi in Grecia: 1376–1404," *RSBS* 3 (1983) 113–27. Setton, *Catalan Domination* 125–48. Longnon, *Empire latin* 334–36, 339–47. A. Rubio y Lluch, *Los Navarros en Grecia* (Barcelona 1886). Bon, *Morée franque* 1:254–75. Loenertz, *ByzFrGr I* 329–69. –A.M.T.

NAVICULARIUS. See NAUKLEROS.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN
0 8 SUBAT 2009

Anabolu

about the idols worshipped in al-Balqā' and brought some of them back to Mecca. Among the idols he reportedly imported into Arabia from Syria or Mesopotamia, Hubal is the most noteworthy.

But not only imported idols have been associated with him. He is also said to have ordered the people to worship the stone statues of Isāf and Nā'ila, originally a man and a woman of the Jurhum who fornicated inside the Ka'ba and were turned into stone as punishment. 'Amr b. Luḥayy is also associated with the introduction of the five ancient idols of the people of Noah: Wadd, Suwā', Yaghūth, Ya'ūq, and Nasr (see the commentaries on Q 71:23). He reportedly excavated the statues of these idols from the dunes on the coast at Jidda, where they had been buried since the Deluge. He was led to this place by his demon *(ra'iyy)*, himself a *kāhin*. Eventually he brought their images to the Tihāma region and then distributed them to various zones throughout Arabia, including the Yemen. 'Amr b. Luḥayy is also associated with establishing the worship of some other idols in Arabia, including the "Daughters of Allāh," namely Allāt, Manāt, and al-'Uzzā. In some reports he also appears as the one who introduced intercalation *(nasī')* into the Arabian calendar (see the commentaries on Q 9:37).

BIBLIOGRAPHY

Ibn Hishām, *al-Sīra al-nabawiyya*, ed. Muṣṭafā al-Saqqā, Ibrāhīm al-Abyārī, and 'Abd al-Ḥāfiẓ Shalabī (Beirut 1971, repr.), 1:78–80; Ibn al-Kalbī, *Kitāb al-aṣnām*, ed. Aḥmad Zakī (Cairo 1924), 8, 13, 27, 54–5, 57, 58; al-Azraqī, *Akhbār Makka*, in Ferdinand Wüstenfeld (ed.), *Die Chroniken der Stadt Mekka* (Göttingen 1858, repr. Beirut n.d.), 1: 58, 72–80; Ibn Ḥabīb, *al-Munammaq fī akhbār Quraysh*, ed. Khurshīd Aḥmad Fāriq (Beirut 1985), 327–31; al-Ya'qūbī, *al-Ta'rīkh* (Beirut 1960), 1:229, 254; al-Mas'ūdī, *Murūj al-dhahab*, ed. Muḥammad Muḥyī l-Dīn 'Abd al-Ḥamīd (Cairo 1965), 2:56–8; Abū Hilāl al-'Askarī, *al-Awā'il* (Beirut 1987), 39–40; Ibn Ḥazm, *Jamharat ansāb al-'arab*, ed. 'Abd al-Salām Hārūn (Cairo 1962), 233–5, 394; Abū l-Baqā' Hibatallāh, *al-Manāqib al-mazīdiyya fī akhbār al-mulūk al-asadiyya*, ed. Ṣāliḥ Mūsā Darādika and Muḥammad 'Abd al-Qādir Khuraysāt (Amman 2000), 310–11; Yāqūt, *Mu'jam al-buldān*, 5 vols. (Beirut 1957), s.vv. Isāf, al-'Uzzā, Allāt, Manāt, Wadd, Nasr; Taqī al-Dīn al-Fāsī, *Shifā' al-gharām bi-akhbār al-balad al-ḥarām* (Beirut n.d.), 2:44–59, 278–82; Francis E. Peters, *The hajj. The Muslim pilgrimage to Mecca and the holy places* (Princeton 1994), index; Gerald R. Hawting, *The idea of idolatry and the emergence of Islām. From polemic to history* (Cambridge 1999), index.

URI RUBIN

Anabolu

Anabolu (Gr. Nauplia) is a small harbour on the east coast of the Peloponnese (Morea) in the Argolian Gulf, situated on a rocky promontory dominated by Mount Palamidi. A Venetian town from 791/1389, it was an important site in a series of battles between the Ottomans and the Venetians for control of the Morea throughout the seventeenth and eighteenth centuries.

Allegedly founded by Nauplios, one of the sons of Neptune, Nauplia was of little significance in antiquity. A small Byzantine settlement was situated on the rocky plateau of Akronauplia. It was in Frankish hands from 607/1210 until 791/1389, when it became a Venetian base. The present town still retains the Venetian plan. To accommodate refugees from Negroponte after 874/1470 and again after 906/1501, the Venetians nearly doubled the size of the town by filling in parts of the shallow Argolian Gulf. Anabolu's population also doubled, with a large number of people moving from the heights of Akronauplia to the newly levelled terrain.

THE ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM THREE,
FASC. 1, 2008 LEIDEN. pp. 142-144

EL, VII 05 SUBAT 1993

NATIONALISATION [see TA'MĪM].
NATIONALISM [see ḲAWMIYYA].
NATIVITY [see MAWLID, MĪLĀD].

NAṬRŪN, in Arabic mineralogy and pharmacology considered to be one of the at least six kinds of *bawraḳ* [*q.v.*]. It is the νίτρον/*nitrum* of the ancients, but indicates not our saltpetre but a compound of sodium carbonate ($NaCO_3$) and sodium bicarbonate ($NaHCO_3$) with several impurities. In reverse *bawraḳ*, because of the vagueness of the term (see Dietlinde Goltz, *Studien zur Geschichte der Mineralnamen in Pharmazie, Chemie und Medizin von den Anfängen bis Paracelsus*, Wiesbaden 1972, 248-50), is considered as a kind of *naṭrūn* (Maimonides, *Sharḥ asmā' al-ʿuḳḳār*, ed. M. Meyerhof, Cairo 1940, no. 51). *Naṭrūn* was obtained partly from natural crystallisations occurring in sodium-containing lakes, and partly artificially, like in Egypt where Nile water was directed to sodium beds (*nitrariae*), cf. Pliny, *Nat. Hist.* xxxi, 109: *Et hoc quidem nascitur, in Aegypto autem conficitur, multo abundantius...fit paene eodem modo quo sal, nisi quod salinis mare infundunt, Nilum autem nitrariis*. The production of sodium is very old: Old Egyptian *nṯry(t)*, Akkadian *nit(i)ru*, Hebrew *neṯer*, Aramaic *niṯrā*, Greek νίτρον. Sodium was used for mummification, for ritual purification, for fumigation, for the production of faience (as a binding agent), and also in medicine (see *Lexikon der Ägyptologie*, iv, 1982, 358 f., and, for Islamic times, BAWRAḲ in Suppl.).

Sodium was of primary importance for Egyptian trade. The richest mineral area was Wādī Naṭrūn. According to Ibn Faḍl Allāh al-ʿUmarī, no other lake as small as Birkat al-Naṭrūn—only 1,000 *faddāns* in extent—produced so much money, sc. 100,000 *dīnārs*. Aḥmad b. al-Mudabbir, the dreaded financial administrator under the Ṭūlūnids, had reintroduced Ptolemaic Roman taxes in the form of state monopolies, which included the exploitation of sodium. This situation lasted till the Mamlūk period, when the *nāẓir al-ḵhāṣṣ* had to survey the sultan's monopolies. In 833/1429 Sultan Barsbāy [*q.v.*] forced the merchants to buy (*tarḥ*) great quantities of sodium for increased prices. For the lucrative sodium trade, see S.Y. Labib, *Handelsgeschichte Ägyptens in Spätmittelalter (1171-1517)*, Wiesbaden 1965, 165, 247, 315, 406.

In modern Morocco, the term *naṭrūn* (var. *liṭrūn*, *liṭrūn*) indicates a mixture of gypsum and rock salt, see Helga Venzlaff, *Der marokkanische Drogenhändler und seine Ware*, Wiesbaden 1977, 108 f.

Bibliography: Given in the text. See also the Bibl. to BAWRAḲ. (A. DIETRICH)

NAṬṬĀḤA [see IBN AL-ḴHAṢĪB].

NATURE [see DHĀT, ḲAWN, ḴHALḲ, ṬABĪʿA].

NAUPLION (Class. Gk. Nauplīa, A. Anaboli, vern. Gk. Anāpli[on], Lat. Anapoli Romaniae, Ital. Napoli di Romania, Tk. Anabolu-Inebolu), a coastal town and capital of Argolis *nomos* (= diocese), in northeastern Morea [see MORA] or Peloponnesos, 13 km southeast of Argos (A. Argho, Tk. Arhos). A handy refuge for mariners, it is situated at the head of the Argolic Gulf, sitting on the northern slope of twin crags, the western Akronauplīa (Hellenistic/Roman/Byzantine/Frankish), i.e. Tkish. Ič Ḳalʿe, forming a small peninsula in the bay, and the much higher Venetian Palamēdi(on), dominating the post from the southeast (1981 pop.: 10,611).

1. The Byzantine and Frankish periods (to 1389)

Nauplion emerges in the 6th-7th centuries as one of the few Moreote settlements to sustain the Avar-Slavonic raids, and its history throughout the Byzantine period, as part of the Peloponnesos "theme", is more or less linked with that of Argos until the Latin conquest of 1210-12 and the Ottoman seizure of Argos in 1463 (see below; cf. Lamprynides, 17-38); an important Venetian *quartiere* (11th-12th centuries), it was entrusted by the Byzantine Angelus dynasty (late 12th century) to the local archontic family of Sgurus, and Leo Sgurus held it against the Frankish onslaught following the Fourth Crusade until *ca.* 1208; Sgurus' widow bequeathed it to the Epirot ruler, who was, however, forced to cede it to the Achaia ruler, Villehardouin (1210-12) (refs. in Savvides, in *Byz. and Mod. Greek Studs.*, xii [1988], 289 ff.; M. Kordoses, *Conquest of Southern Greece*, 79 ff., 92 ff., 111 ff., 123 ff.) In the early 10th century, raids off Nauplion by the Cretan amirate [see IḲRĪṬISH] are recorded, while in 1032 the town's Byzantine strategus defeated a fleet of African Muslims [see IFRĪḲIYA] in the Adriatic (cf. *JOAS*, ii, 52 f.); in the mid-12th century al-Idrīsī [*q.v.*] lists "Argho" and "Anaboli" among the 13 chief Moreote cities and praises their countryside (*Nuzhat al-mushtāḳ*, Fr. tr. Jaubert, ii, 125; *JOAS*, ii, 54). After 1212 Villehardouin divided the town into the western *Castello di Greci* and the eastern *C. di Franchi*, and soon ceded it to the de la Roche family, who, together with the Fourcherolles, de Brienne and d'Enghien houses, dominated its history in the Frankish era (1212-1389: Lamprynides, 39-53; Pitcher, map VIII), facing imminent Italian corsair attacks (late 13th century) and warding off Catalan and Turcoman raids (14th century) (cf. Vakalopoulos, i², 127; Setton, *Papacy*, i, 428, 447-8); the Turkish attacks actually continued in the Ottoman period (mid-15th to the 1st half of the 16th centuries: Sathas, *Turkish-dominated Greece*, 39 ff.; Vakalopoulos, iii, 122-3; Krantonelle, *Hist. of piracy*, 54, 56 ff. and *passim*). In 1388-9 the d'Enghien family ceded the town to Venice, but the latter was able to establish its control only in 1394, after a brief capture by the Florentine Acciaiuolis and the despot of Mystras [see MEZISTRE in Suppl.] (cf. Zakythenos, *Despotat*, 132-3; Miller-Lampros, ii, 12-13; Cessi, in *NAV*, xxx, 152; Setton, *Catalan domination*, 190 ff.; idem, in *Hist. Crusades*, iii, 1975, 246-7, 252; Luttrell, in *PBSR*, xxxiv, 42 ff., 47 ff.; Pitcher, 65; Schreiner, *Kleinchroniken*, ii, 337 f.; E. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, 98-9; *JOAS*, ii, 60).

2. The Venetian and Turkish periods (1389-1822)

The long first Venetian rule (1389-1540: Lamprynides, 54-92; Pitcher, maps XIII, XIV, XVI; Panagiotopoulos, *Populations*, 21 ff. and maps) is the best known, with extensive commercial activity, profitable treaties with the Menteshe Oghullarî [*q.v.*] (in 1403 and 1407: Zachariadou, 102, 231, 237) and the Ottomans (in 1419 and 1479; cf. Setton, *Papacy*, ii, 8, 514), a population growing, no doubt associated with extensive Albanian settlements since the late 14th century (cf. Zakythenos, i, 343 [add. C. Maltezou]; Vakalopoulos, i², 32; iii, 37, 51, 89; Ploumides, *Venetian-dominated lands*, 41) and also with large numbers of refugees following the fall of Morea (1460-1) and Eghriboz [*q.v.*] (1470) (Vakalopoulos, ii², 75 f.). The 1529-30 census records *ca.* 13,300 inhabitants. Important reconstructions (Akronauplīa) and fortifications (*Castello di Toro* [*ca.* 1400]; coastal walls [1501-5]; "Five Brothers" gunnery in the northwestern section) took place (cf. Bon, *Moree*, 491 ff., 676 f.); in 1471 the architect Gambello built the *Castello* (*Scoglio*) *di Santo Teodoro* or *C. Pasqualino* (after the *proveditore*'s name), renamed Boŭrtzi by the Turks after the little island in the Argolic bay. Nauplion

Anabolu

امیه از کسانی بود که اندکی پیش از هجرت پیامبر(ص)، در شورای سران قریش، توطئهٔ قتل آن حضرت را تأیید کردند (ابن هشام، ۱۲۴/۲-۱۲۵؛ ابن سعد، ۱۵۴/۱). همچنین پس از آنکه پیامبر(ص) پنهانی مکه را ترک کرد، امیه در شمار گروهی بود که آن حضرت را تا غار ثور تعقیب کردند (بلاذری، ۲۶۰/۱-۲۶۱). در سال دوم هجرت، غزوهٔ بواط پیش آمد که طی آن مسلمانان با کاروانی از بازرگانان قریش ــ از جمله امیه ــ قصددرگیری داشتند، اما ظاهراً جنگ‌سختی درنگرفت (واقدی، ۱۲/۱؛ بلاذری، ۲۸۷/۱؛ طبری، ۴۰۷/۲). در کاروان دیگری از قریشیان که مورد تعرض مسلمانان واقع شد و غزوهٔ بدر در پی آن پیش آمد، امیه نیز سهمی داشت (واقدی، ۲۷/۱). با آنکه نخست وی تمایل چندانی به حضور در آن جنگ نشان نداد، اما به تشویق ابوجهل (بلاذری، ۲۹۱/۱) نه تنها در جنگ شرکت جست، بلکه از بذل مال و خوراک در برپایی جنگ دریغ نکرد، چندانکه گفته‌اند: برای اطعام لشکر مشرکان تا ۹ شتر قربانی کرد و او را به همین سبب، از «مُطعِمان» جنگ بدر خوانده‌اند (نک: واقدی، ۱۲۸/۱، ۱۴۴؛ ابن حبیب، *المحبر*، ۱۶۱-۱۶۲، *المنمق*، ۳۸۹؛ یعقوبی، ۴۵/۲).

سرانجام، در این جنگ امیه و فرزند او علی، به قتل رسیدند؛ برخی قتل امیه را به بلال حبشی نسبت داده‌اند، اما روایات در این باب بسیار گوناگون است و در این باره از کسان دیگری نیز نام برده شده است (نک: کلبی، ۹۵؛ واقدی، ۸۴/۱؛ ابن هشام، ۲۸۴/۲، ۳۷۱؛ بلاذری، ۱۳۸/۱).

از خاندان امیه برادرش اُبیّ بن خلف ــ که او را از زنادقهٔ قریش برشمرده‌اند ــ در جنگ احد کشته شد (ابن حبیب، *المحبر*، ۱۶۱). از فرزندان او صفوان در واقعهٔ فتح مکه از شهر گریخت، ولی بعدها پیامبر(ص) او را بخشیدند؛ روایاتی نیز دربارهٔ او در منابع نقل شده است (بلاذری، ۲۴۶/۱۰-۲۴۷). دیگر فرزندان او مسعود و ربیعه ــ که وی سرانجام از اسلام به مسیحیت گروید (کلبی، همانجا) ــ مدتی از عوامل زیاد حکمران عراق بودند (برای تفصیل، نک: بلاذری، ۲۵۰/۱۰-۲۵۱).

مآخذ: ابن اسحاق، محمد، *السیر و المغازی*، به کوشش سهیل زکار، دمشق، ۱۳۹۸ق/۱۹۷۸م؛ ابن حبیب، محمد، *المحبر*، به کوشش ایلزه لیشتن اشتتر، حیدرآباد دکن، ۱۳۶۱ق/۱۹۴۲م؛ همو، *المنمق*، به کوشش خورشید احمد فارق، بیروت، ۱۴۰۵ق/۱۹۸۵م؛ ابن سعد، محمد، *الطبقات الکبری*، بیروت، دارصادر؛ ابن قتیبه، عبدالله، *المعارف*، به کوشش ثروت عکاشه، ۱۹۶۰م؛ ابن هشام، عبدالملک، *السیرة النبویة*، به کوشش مصطفیٰ سقا و دیگران، ۱۳۵۵ق/۱۹۳۶م؛ احمد بن حنبل، مسند، قاهره، ۱۳۱۳ق؛ بغوی، حسین، *معالم التنزیل*، بیروت، دارالفکر؛ بلاذری، احمد، *انساب الاشراف*، ج ۱، به کوشش محمد حمیدالله، قاهره، ۱۹۵۹م، ج ۱۰، به کوشش سهیل زکار و ریاض زرکلی، ۱۹۹۶م؛ زمخشری، محمود، *الکشاف*، بیروت، دارالکتاب العربی؛ طبری، *تاریخ*؛ کلبی، هشام، *جمهرة النسب*، به کوشش ناجی حسن، بیروت، ۱۴۰۷ق/۱۹۸۶م؛ واقدی، محمد، *المغازی*، به کوشش مارسدن جونز، لندن، ۱۹۶۶م؛ یعقوبی، احمد، *تاریخ*، بیروت، دار صادر.

حسن یوسفی اشکوری

اِنّ، بُرْهان، نک: برهان.

آناپه، دژی کهن و شهری ساحلی واقع در کرانهٔ شمال شرقی خلیج انابهٔ دریای سیاه در مجاورت سرزمین چرکسها (آدیگه‌ایها) و غرب منطقهٔ کراسنودار قفقاز در کنار رودخانهٔ بوگور. با نگاهی به نقشهٔ دریای سیاه، محل شهر انابه به صورت نیم دایره‌ای به نظر می‌رسد که در دریا پیش رفته است. آدیگه‌ایها این قسمت از ساحل را بـه همین اسم ــ که به زبان آنها «آناپه» تلفظ می‌شود ــ نامیده‌اند. بنابراین، انابه روی دماغه‌ای قرار دارد که حدود ۸۰۰ تا ۱٬۰۰۰ متر در دریا پیش رفته، و از ۳ طرف به دریا مشرف است («فدراسیون...[1]»، 567). در زمان باستان در محل انـابه شهر گُرگیپیا[2] واقع بـود («دائرةالمعـارف هنر...[3]»، VII/852).

یونانیان در قرن ۷ ق‌م، نخست سواحل جنوبی دریای سیاه و سپس سواحل شمالی آن را زیر سلطهٔ خود درآوردند. در سده‌های ۶ ـ ۵ ق‌م حکومتی یونانی به نام بوسپورکیمری بر منطقهٔ تنگهٔ کِرچ مستولی شد. پایتخت این حکومت پانتی‌کاپئوم[4] (کـرچ امروزی) بود. پادشاهان سلسلهٔ اسپارتوکی[5] از قرن ۴ ق‌م در این منطقه اقتدار یافتند و شهرهای بسیاری بناکردند، ازجمله گرگیپیا درمحل‌قبلی سیندیکا بود که‌به افتخار گرگیپوس، حاکم اسپارتوکیِ آن شهر، نام‌گذاری شد (GSE, VII/285؛ «اقوام قفقاز[6]»، I/65). گرگیپیا مرکزی نظامی، بازرگانی و صنعتی بود. در سده‌های ۲ و ۳ق‌م اتحادیه‌ای مذهبی از کشتی داران در گرگیپیا نفوذی به هم رسانید (GSE، همانجا؛ رستوفتسف، 162). این دوران، دوران اوج گرگیپیا بود. در قرن ۴م به علت بحران اجتماعی و نیز به سبب حملهٔ قبایل هون، این شهر رو به انحطاط نهاد (GSE، «اقوام قفقاز»، همانجاها). در حفاریهای ۱۸۹۴ـ۱۹۰۰م در این منطقه قطعاتی از لوحه‌ای مرمرین یافت شد که بـر یکی از آنها نام گرگیپیا دیـده می‌شود (پاولی، XIV/1625). بعدها این شهر مورد هجوم سرمتها، ترکها، مغولها و بیزانسیها قرار گرفت؛ زمانی هم بازرگانان جنوایی در آن استقرار یافتند که ویرانه‌های قلعهٔ آنان تا اواخر سدهٔ ۱۲ق/۱۸م بر جای بوده است (گوگچه، ۷۹). ترکان عثمانی در ۱۴۷۵م انابه را به تصرف درآوردند (GSE,I/387).

امپراتوری عثمانی که بعـد از جنگ ۱۷۶۸ـ۱۷۷۴م و بـا معاهـدهٔ «کوچوک قینارجه»، بنادر متعددی را در دریای سیاه از دست داده بود، مصمم گردید که پایگاههای مستحکم نظامی در سواحل آن دریا برپا کند («دائرةالمعارف ترک[7]»، II/430؛ گوگچه، ۷۸). فعالیت دربار عثمانی با انتصاب فرح علی پاشا به عنوان «محافظ» شهر سوغوجاق آغاز شد (همو، ۵۹). انابه که در نزدیکی سوغوجاق واقع بود، قبل از اینکه به همّت فرح علی پاشا به صورت قلعه‌ای مستحکم درآید، ویران و متروک

1. *Rossiĭskaya...* 2. Gorgippia 3. *Encyclopedia...* 4. Panticapeum 5. Spartocid 6. *Narody...* 7. *Türk...*